

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЗАЛІЗНИЧНОГО
ТРАНСПОРТУ**

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. М. ДРАГОМАНОВА

**ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«ПРОФЕСІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ АУДИТОРІВ, БУХГАЛТЕРІВ ТА ВИКЛАДАЧІВ
ОБЛІКОВО-КОНТРОЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН»**

ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ

**МАТЕРІАЛИ XIII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ «ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, КОМУНІКАТИВНІ
ТЕХНОЛОГІЇ»**

м. Харків, 24 жовтня 2025 р.

**Дніпро
"Середняк Т.К"
2025**

УДК 316.05

Л 93

Затверджено до друку Вченою радою Українського державного університету залізничного транспорту (протокол № 10 від 20.10.2025 р.)

Головні редактори:

Андрущенко В. П. – доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік Національної академії педагогічних наук України, заслужений діяч науки і техніки України, ректор Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова

Панченко С. В. – доктор технічних наук, професор, академік Транспортної академії України, в. о. ректора Українського державного університету залізничного транспорту

Редакційна колегія:

Абашик В. О. – д-р. філос. наук, професор

Вельш Вольфганг - габілітований доктор філософії, професор

Каграманян А. О. – канд. техн. наук, доцент

Панченко В. В. – д-р. техн. наук, доцент

Євсєєва О. О. – д-р. економ. наук, доцент

Толстов І. В. – канд. філос. наук, доцент

Людина, суспільство, комунікативні технології: матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф. 24 жовтня 2025 р. / відп. за випуск І. В. Толстов. – Дніпро: Середняк Т.К, 2025 – 238 с.

ISBN 978-617-8807-07-8

© Авторський колектив, 2025.

prosperity, and strong social guarantees for workers. As a result, Norwegians can focus on internal motivational factors such as professional growth, self-improvement, alignment of work with personal vocation, and the cultivation of a strong corporate culture.

Well-being, both material and non-material, remains a core value in Norwegian society, although satisfaction with life varies depending on socio-economic circumstances. Individuals with high incomes, good health, and stable family relationships tend to report higher satisfaction levels, while those facing loneliness, illness, or unemployment report lower well-being. Subjectively, well-being is perceived as the ability to maintain physical and social stability, as well as a sense of security.

Education plays a crucial role in forming and sustaining shared values within a multicultural environment. It facilitates social integration and ensures the transmission of moral and social norms that maintain societal cohesion.

Thus, Norwegian citizens value social equality, justice, and human rights, while simultaneously preserving freedom of choice and opportunities for individual self-realization. This delicate balance is maintained through state institutions, social norms, and cultural traditions. Core values continue to include well-being (associated with health, stable employment, access to social services, and state protection), quality of life, and security. Environmental responsibility, protection of nature, preservation of local identity, work as a means of self-fulfillment, education, multiculturalism, and freedom of expression also remain essential elements of Norway's value system.

ЧЕРНИШОВ В. В., канд. філос. наук, доцент,
Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»,
м. Полтава, Україна,

ТОЛСТОВ І. В., канд. філос. наук, доцент,
Український державний університет залізничного транспорту,
м. Харків, Україна

ПЕРФОРМАТИВНІСТЬ МОВИ ТА ЦІННІСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ЕПОХУ КРИЗ

Перша чверть ХХІ століття позначена глибокими трансформаціями глобальних суспільств – політичними, культурними та моральними. Ці процеси супроводжувані кризою спільних ціннісних орієнтирів, ерозією авторитетів і фрагментацією публічних дискурсів. У такому контексті мова

стає не просто каналом комунікації, а потужним інструментом конструювання реальності, що безпосередньо впливає на механізми легітимації влади, формування соціальних уявлень і моральних норм.

Основним поняттям, що допомагає осмислити ці процеси, є перформативність. Відповідно до концепції Дж. Л. Остіна, мовні акти не лише описують факти, а і створюють їх за умови виконання певних соціально визнаних правил – так званих «умов щастливості» (*felicity conditions*). У моменти культурної нестабільності саме мовлення – через декларації, гасла, табу чи символічні формули – набуває особливої сили впливу на ціннісні горизонти суспільства.

Для першої половини ХІХ століття був характерним перехід від загальної метафізичної (раціональної) до психологічної (емоційної) картини світу. Цей перехід зафіксований у працях Франца Brentano, який осмислював його на базі Аристотелевої філософії. Brentano підкреслює інтенціональність як базову характеристику свідомості: будь-яке висловлювання спрямоване на певний об'єкт або стан справ. Це означає, що мова завжди націлена на трансформацію смислів і практик.

Проблема перформативності мови та її зв'язку з ціннісними структурами не є новою. Її витоки можна простежити у працях Фрідріха Ніцше, Зигмунда Фрейда та Освальда Шпенглера та ін.

Ніцше («*Генеалогія моралі*») вказує на історичність і контингентність цінностей: вони не є даними раз і назавжди, а народжуються через акти волі до влади, інтерпретації та мовні практики. Мова, отже, є інструментом творення нових моральних ієрархій і переоцінки існуючих. Фрейд («*Тотем і табу*») показує, що ритуальні дії та заборони функціонують як первинні перформативи, які підтримують моральний порядок у ранніх спільнотах. Табу, клятва, ритуальне проголошення – це мовні акти, які не просто передають інформацію, а закріплюють і легітимують певну систему норм. Шпенглер («*Занепад Європи*») описує цивілізаційні кризи як періоди, коли спільні смислові горизонти розпадаються, а мова відображує й одночасно прискорює ці трансформації. Вона стає симптомом занепаду та водночас знаряддям творення нових форм культурної суб'єктності. Отже, вже в ранніх філософських концепціях закладено ідею, що мова не лише описує моральний порядок, а і створює його.

Сучасні концепції перформативності розгортаються на перетині мовної філософії та теорій влади. Центральними тут є ідеї Джона Л. Остіна та Мішеля Фуко. Остін у праці «*How to Do Things with Words*» розрізняє констативні висловлювання (які описують стан речей) і перформативні (які

створюють новий стан справ). Класичний приклад – весільна формула «Я проголошую вас чоловіком і дружиною». Цей вислів змінює правовий статус людей. Так само політичні декларації, маніфести чи гасла здатні реорганізувати соціальну реальність. Фуко пропонує бачення дискурсу як простору влади: істина не існує поза дискурсивними формаціями, а виробляється в них. Перформативність мовлення в цьому сенсі є не лише індивідуальним актом, а елементом інституційної та владної конфігурації. Отже, від Остіна до Фуко простежується зміщення акценту від окремого висловлювання до структурних механізмів, у яких воно набуває сили. Мова – це не нейтральне середовище, а поле боротьби за владу та смисл.

Ціннісна криза – це момент, коли соціальні спільноти втрачають консенсус щодо базових норм, смислів і моральних орієнтирів. Такі періоди мають підвищену інтенсивність перформативних практик. Мова як механізм стабілізації: відроджуються або посилюються ритуальні та символічні форми мовлення (клятви, гасла, колективні формули), покликані закріпити або реставрувати певний порядок. Мова як інструмент боротьби: конкуруючі дискурси продукують взаємовиключні перформативи, кожен із яких претендує на статус «істинного» чи «легітимного». Мова як вектор змін: через стратегічне мовлення відбувається легітимація нових ціннісних конфігурацій. Цей механізм можна простежити на прикладі політичного популізму (де лозунги виконують роль мобілізаційних перформативів), соціальних рухів (зокрема кліматичних або гендерних, які формують нові моральні наративи) і релігійних відроджень, де сакральна мова знову стає носієм нормативної сили.

Умовно можна виокремити три основні механізми перформативного впливу мови: ритуалізація та повторення (Фройд) – закріплення норм через повторювані мовні акти, що набувають колективного значення; дискурсивне формування та боротьба (Фуко) – продукування режимів істини через змагання інтерпретацій і владних стратегій; стратегічна перформативність – мовні акти як інтервенції у соціальну реальність, що змінюють її не символічно, а практично. Ці механізми показують, що цінності не просто існують у мовленні, а постійно перестворювані через нього.

Мовні акти в періоди криз виконують амбівалентну функцію. З одного боку, вони можуть стабілізувати існуючі структури – підтримувати інституційні авторитети, моральні порядки та усталені системи значень. З іншого – вони відкривають простір для перевірки та перевизначення цінностей, що веде до соціальних і політичних змін. Філософія мови та критична теорія показують, що моральні й культурні системи не є

статичними: вони виникають і змінюються через перформативні акти, закріплені в дискурсивних практиках. Роль дослідників – не лише описувати ці процеси, а й аналізувати, які мовні стратегії визначають контури можливого та легітимного в певний історичний момент.

*ШАПОВАЛ В. М., д-р. філос. наук, професор,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
м. Харків, Україна*

ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ МАТЕРІАЛЬНОГО ТА ІДЕАЛЬНОГО У ФІЛОСОФІЇ І СУЧАСНІЙ НАУЦІ

Здавалося, що стосовно питання, винесеного в заголовок статті, висловлено стільки суджень, зламано стільки списів, що додати до цього щось нове навряд чи можливо. У деяких філософських ученнях це питання називали основним питанням філософії. Але в інших філософських системах його не вважали основним, хоча розглядали як досить важливе і конструктивне.

Наприклад, Ф. Шеллінг писав: «Або ми приймаємо як первинне об'єктивне і питаємо, як до нього приєднується суб'єктивне, яке з ним збігається...» [4, с. 232], «або як первинне береться суб'єктивне, і тоді завдання полягає у тому, щоб пояснити, як до нього приєднується об'єктивне...» [4, с. 234]. Перша позиція – це позиція природознавства, а друга – позиція філософії. Дослідник може виходити як із першого, так і другого. Шеллінг ставив перед собою завдання поєднати їх у своїй концепції, яку назвав системою трансцендентального ідеалізму.

Сучасна наука вносить дещо важливе і конкретне щодо тих ідей, які у Шеллінга є формою філософських інтуїцій. На думку сучасного дослідника Марка Тегмарка, «відкриття у сучасній фізиці поставили під питання деякі з наших фундаментальних уявлень про реальність і при проникненні в мікрокосм, і при виході у макрокосм» [2, с. 10].

Будь-яка фізична теорія, зазначає Тегмарк, містить, умовно кажучи, два компоненти: певні математичні розрахунки і додаткові пояснення природною мовою, що пояснюють ці розрахунки, а також пов'язану з цим реальність, яку ми спостерігаємо. При цьому треба завжди пам'ятати, що слова або поняття вигадують люди. З суворо наукової точки зору, усе може бути обчислено без цих понять, які Тегмарк називає «додатковим багажем».